

Романенко О.А.

*к.е.н., доцент Київського Національного торгово-економічного університету,
член Ради молодих вчених при Міністерстві освіти і науки України.*

Хмара М. П.

*к.е.н., доцент кафедри міжнародного бізнесу
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАХОДІВ ТА ІНІЦІАТИВ З СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. У статті висвітлено аспекти розвитку сімейної політики у здійсненні соціально-педагогічної роботи з сім'єю. Охарактеризовано поєднання зусиль держави, церкви та неурядових організацій у підтримці сім'ї як важливого соціального інституту. Визначено основні критерії сучасної сімейної політики та роль сімейних спілок у представленні економічних, соціальних та культурних інтересів родини в політиці та суспільстві.

Ключові слова. Сімейна політика, гендерна рівність, гендерний аспект.

Аннотация. В статье освещены аспекты развития семейной политики в осуществлении социальной работы с семьей. Охарактеризованы объединения усилий государства, церкви и неправительственных организаций в поддержке семьи как важного социального института. Определены основные критерии современной семейной политики и роль семейных союзов в представлении экономических, социальных и культурных интересов семьи в политике и обществе.

Ключевые слова. Семейная политика, гендерное равенство, гендерный аспект.

Abstract. The article covers the aspects of development of family policy in the implementation of social-pedagogical work with the family. The combination of the efforts of the state, the church and non-governmental organizations in supporting the family as an important social institution is characterized. The main criteria of modern

family policy and the role of family unions in determining the economic, social and cultural interests of the family in politics and society are determined.

Keywords. Family policy, gender equality, gender perspective.

Сімейна політика в кожній із країн світу обумовлена демографічними, суспільно-економічними, а також культурними процесами. Значну частину державної підтримки сімей з дітьми в європейських країнах складають податкові пільги, знижки та кредити (при оподаткуванні прибутків, оплаті за житло та комунальні послуги, користуванні транспортом тощо), а в Люксембурзі та Франції таким чином надається основна частина допомоги сім'ям. При цьому, зарубіжні експерти доводять, що податкові заходи, будучи невидимими економічними стимулами, все ж виступають потужними інструментами політики підтримки сім'ї та певних типів фінансової та соціальної поведінки.

В європейських країнах широко реалізуються програми цільових кредитів, мета яких – надати можливість вирішення побутових проблем сім'ям з низькими доходами та мінімізувати державні витрати на соціальні цілі. Держава стимулює використання цього механізму фінансування, виступає в якості гаранта по кредиту, встановлює процентні ставки на кредити суттєво нижче ринкових та субсидує різницю з бюджету чи передбачає можливість відстрочки повернення кредиту й навіть його повного погашення, якщо кредитувальник має низькі доходи.

У країнах-членах ЄС серед сімей з дітьми особлива матеріальна підтримка надається неповним сім'ям. Допомога самотнім батькам залежить від рівня доходу та кількості дітей в сім'ї. У цілому, в більшості європейських країн неповні сім'ї можуть розраховувати на більшу підтримку, аніж сімейні пари. Греція – єдина країна, де самотнє батько забезпечений гірше подружжя. Водночас, рівень позашлюбних народжень у цій країні найнижчий серед інших членів ЄС. Тобто, подібні заходи виробників сімейної політики в Греції певним чином стримують сім'ї від руйнування, запобігаючи збільшенню неповних сімей, що потребують утримання.

У окремих державах-членах ЄС значна увага приділяється політиці, спрямованій на створення умов для узгодження сімейних та професійних обов'язків жінок і чоловіків, яка здійснюється переважно шляхом надання батьківських відпусток та розвитком системи догляду за дітьми (хоча в окремих країнах широко запроваджуються гнучкі режими зайнятості). Варто підкреслити, що надання відпусток для батьків набуває найбільшого значення як компонент загальноєвропейської сімейної політики, оскільки створення можливостей працювати без ущемлення сімейних функцій відіграло істотну роль у зростанні народжуваності в ряді країн. У практиці цих країн існують різні види відпусток, які встановлені для батьків з сімейних потреб. Серед них: відпустки для жінок, які надаються в усіх країнах Європейського Союзу безпосередньо упродовж до- та післяпологового періодів (переважно оплачувані); відпустки для чоловіків, які надаються батькові як доповнення до материнської відпустки терміном від 1 до 4 тижнів.

Гендерно-нейтральні відпустки слідує зазвичай за відпустками по вагітності та пологах. Віднедавна в ряді країн (наприклад, Нідерланди, Німеччина) частина батьківської відпустки надається для чоловіків одночасно з жінками.

Для узгодження трудової діяльності та сімейного життя, з точки зору більшості експертів, виробники сімейної політики намагаються забезпечити розвиток сервісної системи догляду за дітьми дошкільного віку. Характер державної участі країн-членів ЄС у цій сфері залишається надзвичайно різним всередині Європейського Союзу при одночасній відсутності співставлених даних. Загалом система догляду за дітьми представлена громадськими чи приватними (або їх поєднанням) службами обслуговування дітей, а також неофіційним чи офіційним обслуговуванням кваліфікованими працівниками, що надають догляд у власному будинку чи за місцем проживання дитини. При цьому, відмічається значне коливання доступності послуг відповідних соціальних служб. Витрати сімей на виховання дитини-дошкільника обходяться батькам від 36% середньої заробітної плати в Греції до нуля в Бельгії та Франції. У більшості держав батьки з низьким сімейним прибутком можуть

сподіватися на субсидійоване обслуговування, проте місцезнаходження таких служб часто є незручним. [6] Проблематичним може бути й сервіс у найнеобхідніші години, якщо робочий графік батьків нерегулярний.

Доцільно відмітити, що рівень охоплення дітей дошкільного віку послугами соціальних служб та центрів корелюється з доступністю цих послуг. Тобто, в країнах, де створені відповідні умови, відсоток дітей віком від 3 до 6-7 років, охоплених послугами дошкільних закладів, сягає понад 90 відсотків, а дітей до 3-х років – 30-60 відсотків. У цих же країнах (передусім, Франції, Данії, Бельгії, Фінляндії) рівень народжуваності відмічається значно вище середнього по ЄС.

Отже, при формуванні та реалізації сімейної політики в Україні слід враховувати позитивні здобутки європейських країн, зокрема:

- ефективне поєднання універсальних та адресних видів соціальних виплат сім'ям, що сприятиме усуненню матеріальної нерівності між різними категоріями сімей;

- систему забезпечення рівних можливостей сім'ям незалежно від кількості дітей у сім'ї та працюючих дорослих, що сприяє реалізації власних установок громадян щодо створення сім'ї та народження дітей;

- розширення можливостей чоловіків для виконання сімейних, передусім, батьківських обов'язків (перш за все, шляхом надання права на відпустку при народженні дитини та її догляду одночасно з материнською), що сприяє підвищенню громадянського престижу батьківства тощо.

Науковці зі Стокгольмського Університету, зокрема **Герда Неєр** виділяє наступні компоненти сімейної політики, які, на її думку, найбільш тісно пов'язані з народжуваністю, а саме:

- 1) Підтримка материнства (maternity policies) – найбільш важливими компонентами є обов'язкові чи необов'язкові декретні відпустки, надані до, а також (або) після вагітності, й отримувана у зв'язку з відпустками грошова або іншого роду допомога.

2) Політика відпусток для батьків – сюди включаються пов'язані з вихованням дитини відпустки для батьків протягом перших років її життя, а також отримувана у зв'язку з відпустками допомога.

3) Політика в сфері догляду за дитиною – сфера послуг по догляду за дитиною, що надаються зі сторони як державних так і недержавних інституцій.

4) Грошові виплати – пов'язані з народженням та вихованням дитини соціальні грошові трансферти. Включають в себе лише прямі виплати (не враховуючи податкових пільг та кредитів).

Щодо сімейних цінностей та інституту сім'ї в Україні слід зазначити, що відповідно до частини першої **статті 51 Конституції** України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття.

Сімейним кодексом України (частина друга статті 1) визначено, що метою сімейних відносин є зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки.

Частиною першою статті 21 Сімейного кодексу України визначено, що шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, який зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства (частина дев'ята статті 7 Кодексу).

Згідно із **Концепцією державної сімейної політики**, затвердженою постановою Верховної Ради України від 17.09.1999 № 1063, основними напрямками державної сімейної політики є, зокрема, сприяння відродженню традиційно міцної, працьовитої, економічно спроможної сім'ї на основі нових соціально-економічних відносин, національних традицій та впровадження кращого світового досвіду; вжиття заходів для захисту інтересів сім'ї і дітей, їх соціальної підтримки в період соціально-економічної трансформації суспільства; формування у населення культури планування сім'ї, налагодження

ефективної системи підготовки молоді до сімейного життя, пропагування авторитету шлюбу.

У парламенті України зареєстрований проект постанови №8521 "Про заходи із забезпечення захисту сімейних цінностей та інституту сім'ї в Україні", в якому Кабінету міністрів України пропонують розробити Стратегію державної сімейної політики до 2023 року. Відповідний документ був зареєстрований у парламенті 22 червня 2018 року.

"Кабінету міністрів України у тримісячний строк розробити та затвердити проект Стратегії державної сімейної політики до 2023 року", - сказано у проекті постанови.

У стратегії пропонується передбачити пропагування сімейних цінностей, проведення конференцій, круглих столів, семінарів і т.п., спрямованих на утвердження сімейних цінностей і здорового способу життя, зокрема у середовищі учнівської та студентської молоді; активізацію роботи з роз'яснення важливості інституту сім'ї, її зміцнення, формування відповідального батьківства та материнства, пропагування недопущення абортів.

Також планується передбачити забезпечення у закладах освіти належного виховання та навчання дітей, підлітків і молоді на основі моральних засад, пропагування цінності сім'ї, підготовки до подружнього життя, виховання подружньої та батьківської відповідальності, пропаганду здорового способу життя; виготовлення та розміщення соціальної реклами, спрямованої на зміцнення сімейних цінностей і пропаганду здорового способу життя.

Крім того, стратегія має містити положення щодо сприяння публікації у засобах масової інформації статей та інших матеріалів з питань сімейних цінностей, пропаганди здорового способу життя; посилення контролю за змістом реклами з метою недопущення поширення соціально небезпечної реклами, яка може негативно впливати на здоров'я та свідомість дітей і молоді; вдосконалення системи державної підтримки сімей, соціального захисту малозабезпечених сімей, зокрема багатодітних і неповних; створення ефективних механізмів всебічної підтримки вагітних жінок і породіль.

Також пропонується розроблення та затвердження регіональних програм на 2019-2023 роки із забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа; забезпечення житлом багатодітних сімей; заходи щодо поліпшення житлових умов сімей, які проживають у гуртожитках; сприяння малозабезпеченим багатодітним і неповним сім'ям у вирішенні питань щодо погашення заборгованості за житлово-комунальні послуги, електроенергію, опалення та скраплений газ тощо.

Кабміну також доручено розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства з метою забезпечення реалізації основних напрямів Стратегії державної сімейної політики до 2023 року, зокрема, розробити та внести в установленому порядку на розгляд ВР законопроекти щодо:

- забезпечення на законодавчому рівні захисту права людини на життя з моменту зачаття до природної смерті, мінімізації кількості абортів;
- підвищення розміру одноразової допомоги при народженні дітей;
- підвищення розміру державної соціальної допомоги на дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в сім'ях громадян;
- розширення пільг і додаткових цільових виплат багатодітним сім'ям.

Крім того, уряду хочуть доручити забезпечити невідкладне створення центрального органу виконавчої влади з питань сім'ї з метою забезпечення формування і реалізації державної політики з питань сім'ї та дітей.

Зокрема, **2 червня 2018 року**, в Києві тисячі громадян зібралися для участі у **щорічній Всеукраїнській Ході на захист прав дітей і сімей**, яка відбудеться під гаслом: **«Щаслива родина – здорова Україна!»**

Мета Ходи – звернути увагу суспільства та влади на моральні і духовні основи сім'ї та шлюбу як союзу чоловіка і жінки, необхідні для гармонійного виховання та здорового розвитку дітей.

Окрім цього, в Україні вже давно назріло питання підвищення рівня державної сімейної політики. Адже органи влади разом із громадськістю не повинні стояти осторонь таких суспільних кричущих проблем як:

- сурогатне материнство, яке знецінює життя дитини до рівня товару (що заборонено у багатьох країнах Європи на відміну від України);
- заохочення до абортів, зокрема на етапі діагностики, замість створення умов для виношування кожної вагітності;
- недостатній розвиток інфраструктури для сімей з дітьми, а також для інклюзивної освіти дітей з обмеженими можливостями;
- законодавче просування ідей гендерної ідеології, яка спотворює поняття “статі” та “гендерної рівності”, як рівності прав чоловіків і жінок, пропагуючи натомість протиприродні аморальні одностатеві стосунки та розбещуючи дітей;
- недостатнє обмеження реклами пива, слабоалкогольних напоїв та алкоголю, зловживання якими стає причиною домашнього насильства та інших злочинів;
- недружня до сім’ї інформаційна політика;
- збільшення розлучень і, як наслідок, неповні сім’ї, в яких діти не отримують належної любові та виховання.

Також у столиці презентували ініціативу Міністерства юстиції, системи безоплатної правової допомоги та громадськості - «Сімейні радники».

Сімейні радники будуть проходити навчання, щоб більш якісно інформувати громадян, та працюватимуть зі співробітниками Мін’юсту, юристами центру безоплатної правової допомоги, психологами, а в разі необхідності - з іншими представниками влади. "У цьому центрі буде проводитися щотижневий прийом сімейними радниками за участі представників органів юстиції та державної виконавчої служби, які на місці будуть з'ясовувати, яка ситуація по кожному кейсу справ та намагатимуться вирішувати питання", - повідомив начальник Головного територіального управління юстиції в місті Києві Станіслав Куценко.

Фінансові інструменти були й залишаються важливою складовою сімейної політики, роль яких зростає в періоди економічних криз. Необхідність боротьби з бідністю зумовлює існування різних видів і форм матеріальної підтримки, причому основний акцент припадає на інвестиції впродовж тривалого часу, більша частка яких здійснюється в пізніші періоди життя дитини. В сучасних умовах матеріальна допомога є складовою комплексної системи сімейної політики, функціонування якої орієнтується на досягнення цілей матеріального достатку сімей з дітьми, забезпечення трудової діяльності батьків і поширення гендерної рівності.

У подальшому розвитку сімейної політики в Україні слід урахувати, що при формуванні матеріальної підтримки необхідно насамперед акцентувати увагу на самозабезпеченні сімей з дітьми та розвивати систему матеріальної підтримки як доповнення до цього. Оптимальним варіантом подолання дитячої бідності вважається комплексна стратегія, яка поєднує забезпечення зайнятості та матеріальної самодостатності батьків, за необхідності матеріальну підтримку сімей з дітьми, надання відповідних послуг по догляду за дитиною.

У цілому інвестування в людський потенціал у ранній період життя сприяє захисту від бідності в майбутньому. Саме тому скорочення видатків може обернутись у подальшому зростанням видатків у зв'язку з погіршенням якості людського капіталу. При вдосконаленні системи виплат сім'ям з дітьми в Україні слід звернути увагу на:

- розвиток індивідуально орієнтованої системи фінансового сприяння на принципах адресності в поєднанні із забезпеченням виконання адресними виплатами своїх функцій та усунення можливостей для зловживань при призначенні та отриманні виплат;

- розвиток тривалого матеріального сприяння сім'ям з дітьми (тривалі щомісячні виплати на противагу короткостроковим значним виплатам), а також періодичних платежів, пов'язаних з потребами батьків;

- надання негрошової допомоги сім'ям з дітьми залежно від їх потреб (один з варіантів – використання карток і бонусів, що дають право на отримання не обхідних товарів чи послуг, особливо для багатодітних сімей);

у цілому ж система виплат має реагувати на зміну матеріального становища батьків з метою запобігання бідності;

– поновлення диференціації виплат за черговістю у зв'язку з вищими ризиками бідності при народженні другої та наступних дітей (такий підхід є актуальним для використання нових інструментів сприяння, якщо це планується); надання гранту – частки виплат одномоментно при народженні дитини – слід вважати виправданим, проте його розміри не повинні кардинально відрізнятись від рівня заробітної плати та інших соціальних стандартів;

– використання податкових пільг як інструменту матеріальної підтримки сімей з дітьми, можливе поєднання з виплатами за схемою, коли один інструмент надається універсально, а інший – адресно.

Важливість поєднання народження і виховання дитини із зайнятістю зростає тиме і надалі, зокрема, в контексті євроінтеграційних процесів у країні та кризової ситуації в економіці, яка унеможлиблює нарощування системи виплат. Актуальними є насамперед:

– вирішення проблеми відсутності потрібної кількості закладів сфери соціальних послуг з догляду за дітьми;

– підвищення якості роботи дошкільних закладів, узгодження режимів їх роботи з потребами батьків, зокрема, запровадження гнучкого режиму перебування у них дітей;

– розширення участі неурядових організацій у створенні системи дошкільних закладів;

– підтримка індивідуального догляду за дітьми (доглядальниць), а також можливості для батьків користуватися цією послугою (наприклад, запровадження часткової компенсації для сім'ї);

– забезпечення сприятливої організації робочого часу для батьків, розширення гнучкості системи відпусток, можливостей щодо їх оформлення у вигляді невеликих частин;

– поширення можливості неповної зайнятості.

В Україні для сімей з дітьми важливим залишається питання житла, його нестача – одна з найбільших проблем сімей з дітьми, а також значна перешкода при прийнятті рішення про народження дитини. Важливим також є створення в країні дружнього для сім'ї з дітьми середовища, що полягає у сприянні батькам і дітям в абсолютно різних сферах існування людини, зокрема, це стосується соціально-культурної та житлової інфраструктур, громадського транспорту тощо.

Помітними віхами на шляху становлення сімейних досліджень в Україні стали міжнародні науково-практичні конференції, якими було розширено застосування комплексного підходу до вирішення наукових задач. Вагомою підтримкою для розвитку теоретичних і політико-практичних засад вирішення сімейної проблеми в Україні стала участь вітчизняних науковців у різноманітних дослідницьких проектах, зокрема за сприяння ПРООН, Міжнародного фонду “Відродження”, Канадського агентства міжнародного розвитку, Канадсько-Українського гендерного фонду.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Мельничук Д. П. Народжуваність в Україні: вплив сучасних тенденцій на перспективи формування та майбутні характеристики людського капіталу / Д. П. Мельничук // Демографія та соціальна економіка. — 2010. — № 1 (13). — С. 90-98.
2. Gauthier A. Trends in Policies in Family-friendly societies / A. Gauthier // *New Demographic Regime: Population Challenges And Policy Responses*. — United Nations, New York and Geneva, 2005. — P. 95-110.
3. Neyer G. Family policies and low fertility in Western Europe / G. Neyer // *Journal of Population and Social Security*. — 2003. — №1. — P. 46-93.
4. Heitlinger A. Pronatalism and women's equality policies / A. Heitlinger // *European Journal of Population*. — 1991. — №7. — P. 343-375.
6. Thoenen O. Is there Europeanization in Family Policy? [Електронний ресурс] / Thoenen O. — Paper written for the ESPAnet Conference in Helsinki, 18-20

September

2008.

—

Режим

доступу:

<http://www.etk.fi/Page.aspx?Section=61331&Item=63245>